

M O L N Á R F E R E N C

Írta: UJVARI LÁSZLÓ (Budapest)

— A legnagyobb élő magyar író?

— Talán. Mert hol van nála nagyobb? Kicsoda? Herczeg, Csathó, Zilahy? Persze, ön Móriczra gondol. Mert hiszen Földiről beszélni sem lehet. Tehát Móricz, de miért Móricz? Értem, nem is kell mondania, Móricz társadalmi. Molnár csak Molnár. A Zenélő angyal csak egy ifjú szerelem regénye. A Rokonok meg például társadalmi tükörkép, urambátyámos panama, protekciórendszer, valóság, kordokumentum, persze horizont nélkül. De mégis valami. Emberi, igaz, a témáját feldolgozhatta volna akár Nagy Lajos is és akkor nem hiányoznék a perspektívája sem. Akkor tudná az ember, hogy a társadalmi rothadásból az út merre vezet. Így persze az ember csak ül a társadalmi fertőben és rottyog, mint Dante pokollakói, Molnár témájával ugyan mit lehet elkezdeni? Erre még csak azt sem lehet mondani, hogy mi mindent tudott volna ebből kihozni Shaw Bernát. Shawnak ugyan édes kevés egy pesti fruska, meg egy bankfiú, a mama, meg a papa, sőt akár az egész Canale Grande ahhoz, hogy regényt fabrikáljon belőle. Társadalom, társadalom a fontos. És a típus. Hol a típus ebben a Molnár regényben? Pardon, hol egyáltalán a téma? Igen, A Zenélő angyal — regény téma nélkül. És mégis regény. Molnár ezért nagy író ezzel a regényével. Mert megírhatta volna rosszul is, de ő jól írta meg. Jobban, mint ahogy Herczeg ír, meg Csathó, Zilahy, sőt mint Móricz Zsigmond.

Lényegében tehát itt először azt kell tisztázni, hogy az írói nagyságot mi dönti el. A téma megválasztása, a társadalmi szemlélet, a stílári és kompozíciós feldolgozás-e, vagy hasznossági jelentősége. A társadalmi szemlélet iránya általános felfogásban objektív esztétikai megítélésnél aligha jöhet úgy számba, hogy befolyásolná a mű manapi művészi értékét. Sigrid Undset írói súlyát nem vonják kétségbe a marxista bírálók és nyilván Gorkij nagyságát sem igyekeznek esorbítgatni, mondjuk, az aktív katolikus irodalmárok. Más kérdés a maradandóság kérdése. Az eljövö kollektív társadalom nem menti át a halhatatlanságba az Undseteket, mert mondanivalóik elavulnak.

Nézzük a téma megválasztását. Írói feladat bárminek az elbeszélése lehet. Az elbeszélés formája dönti el a téma művészi jelentőségét. A stílári szempont itt tehát elválaszthatatlan az írói anyagtól és jelentősége több szinte az egyenrangúságnál. A kettő közötti összefüggés hasonló a szobrászanyag és a szobrász keze közötti viszonyhoz. Marad legfontosabb problémának a hasznossági szempont. A kérdést vizsgálhatjuk a társadalmi fejlődés, vagy csak egy bizonyos közösség, helyesebben társadalom nézőszögéből. Az írói nagyság mértékét, amiről mostanig beszéltünk, az a társadalom hitelesíti, amelyben az író dolgozik. Most tehát nem a társadalmi fejlődés, hanem a társadalom nézőpontjából állapítsuk meg és pedig konkrét esettel kapcsolatosan. Hasznossági jelentősége a polgári irodalomban a polgári társadalom szempontjából melyik írónak van, annak-e, aki, mint Móricz leleplezi e társadalom bomladozó erkölcsi bázisát, vagy, mint Molnár, csupán a felszín jelenségeit ábrázolja. A felelet önmagától adódik. A polgári társadalom, amely hipokrita erkölcsiségben él, csak azt az író használhatja tulajdon érdekében, aki nem leleplezi, hanem leplezi fellett moralitását, társadalmi bajainak kiütközéseit, vagy legalább elhallgatja azokat. Molnár tökélyre viszi a l'art pour l'art irodalmiságot

ama vonatkozásában, hogy a művészi szempontot fölébe helyezi a társadalminak, illetve annak, ami a társadalmi fejlődés követelményeként léphet fel, ellentétben az uralkodó társadalom érdekeivel. Ezen a ponton kell érintenünk egy akut és elintézetlen kérdést: ha Molnár ennyire nagy a maga nemében, a hivatalos irodalom miért Herczeget emeli mégis föléje. Az előzőekből ez a kérdés is magyarázatot meríthet. Molnár csupán nem beszél a polgári társadalom ingoványairól, de Herczeg azokat el is leplezi. Azonkívül Herczeg nacionalista író, Molnár kozmopolita. Az uralkodó osztály a nagyobb szolgálatot jutalmazza az akadémiai tisztséggel.

Az sem véletlen, hogy Móríc az annak a polgári demokrata tömegnek az írója, amely politikai ellenzékét alkotja a mai rendszernek. A polgári radikalizmusra jellemző a félmegoldások keresése. Felfedése a visszáságoknak anélkül, hogy azokat gyökerében akarná irtani. Söp-rés a fedélzetten. Látszatra hasznos, népszerű, de veszélytelen, a cölö-pöket nem mozdítja ki a helyéből. — Móríc Zsigmond a marxista irodalomkritika előtt mégis az az író, aki írói őszinteségével a társadalmi fejlődést szolgálja és így hasznossági jelentősége a szociális fejlődés szempontjából kétségbevonhatatlan, ám Molnár fölé helyezni a polgári irodalomtörténetben nem lehet. Nem csupán mert Molnár nagyobb íróművészs nála, de azért is, mert mint kimutattuk, Molnár inkább testesíti magába a polgári író principiumait.

Minden különösebb kertelés nélkül úgy foglalkozhatunk hát Molnár Ferencel, mint a mai polgári magyar irodalom legnagyobbjával.

*

Fölösleges talán elismételniünk a l'art pour l'art-ról már annyiszor nyilvánított nézetünket, hogy annak írói követése valójában nem egyéb, mint ép' ellenkezője tulajdonképpeni értelmének: az általános polgári világnézetnek irodalmi módszerekkel való kifejezése. A polgári regényből tehát nem hiányzik az ideológiai szándékoltság, ebben a vonatkozásban az, hogy megmaradjon az uralkodó társadalom világszemléleti szokványában. A polgári irányregény, vagy az olyan, amely „társadalmi” regénynek nevezhető, a polgári regényirodalomnak azonban már kifejezetten abba a kategóriájába tartozik, amely nem csupán szórakoztatni, de dokumentálni is akar.

Molnár láthatóan megelégszik az elbeszélésnek azzal a módjával, amely csak szórakoztatásra törekszik. Legutolsó írása A Zenélő angyal¹ sem több, mint egy mese felnőtt gyermekek számára. De megelégedhetünk-e ezzel a megállapítással? Hihető-e, hogy egy olyan rangú író, mint Molnár Ferenc, nem akart ennél többet adni? Ha másik jelentős regényére az Andorra gondolunk világossá válik abbéli regényirói szándéka: megrajzolni egy polgári fiatalember életét, aki nem tudja helyét megtalálni a nagyváros burzsoá társadalmában. Itt tehát nem csupán mesél, de meg is elevenít. És a lelki analízisnek sok helyütt olyan mélységig jut el, ami Freud tanárnak is becsületére válna. Molnár most mégis mintha szándékosan elkerülné a társadalmi embert. Igaz, társadalmi életet élő emberről ír, de csak társadalmi mutatja őket. Egy-két vonatkozásban. Egymáshoz. Meg egy harmadikhoz. Régi, kipróbált recept ez, valahogy hasonló az unatkozó társaságok diskurzusáéhoz. Nincs más téma, beszéljünk az ismerősökről! Molnár is így jut el három, vagy öt emberhez. Vajjon Molnárnak nem volna egyéb mondanivalója? Azt hisszük, ez bosszantó és ostoba kérdés. Molnárnak bizonyára volnának egyéb mondanivalói is, mint ahogy írói pályája elején voltak is. Molnár azóta se lát rosszabbul. Csak nem mondja el, hogy mit lát. Íróságának ez a gyenge oldala, de

mégsem annyira gyenge, hogy azt lehetne mondani legyintő gesztussal: Molnár kiírta magát. Molnár nem írta ki magát. Soha annyi invenció és az írásművészetnek ilyen kristályosan tiszta és ökonómikus biztonsága nem nyilvánult meg Molnárban, az elbeszélőben, mint most legutóbb. De kritikusra sem várhat soha fájdalmasabb szerep, mint az, hogy ennek a látszatra tehetséggel és mesterségbeli fölényvel megírt könyvnek az értékét lemérje azon a területen, ahol nem a szokványos műkritika loyális és udvariassági szabályai a mérvadók, hanem, ahol rideg és nem befolyásolható törvényszerűségek döntik el az írói munka sulyát. Mert hiába hitelesíti Molnár írói nagyságát az elfogult és önérdékű polgári osztálytársadalom, az írói munkatermék piacra készül és a kapitalizmus piacán az irodalom is árú, tehát van használati és csereértéke, ami így az írói munka termékét is aláveti a külső törvényszerűségek befolyásának. Tudjuk, hogy a használati értéket az árú fizikai (természeti) tulajdonságai szabják meg. Használati értékek alkotják a javak anyagi tartalmát, bárminő legyen is ezek társadalmi formája. A polgári író irodalmi teljesítménye is a kapitalista társadalom terméke, mint ahogy az árútermelés, amely társadalmi formája a termelésnek, a társadalmi közösség körén kívül elképzelhetetlen. Az írói termék, a kultúra bizonyos fokán szükségleti cikké válik ama társadalom számára, amely létrehozta. De ideológiai determináltságánál fogva csak ennek a társadalomnak lehet szükségleti cikke. A polgári regény és így a molnári mű mulandósága is ennél fogva elvitázhatatlan, sőt kétségtelen korlátozott jelentősége is, mivel felhasználhatósága csupán a polgári osztálykeretek határain belül esik, amit sehogysem akar megérteni a polgári irodalomkritika azt híven, hogy a kapitalista társadalom „művészete“ általános és örök.

Molnár Ferencet ime, látjuk azon a területen, amelyre őt polgári író volta determinálja. Írói jelentősége az egyik oldalon, jelentéktelensége a másikon, immár világos. A piacra való termelés nem ad, de nem is adhat számára több létjogosultságot, mint annak a társadalomnak, amelynek vagyona árúból áll.

Molnár Ferencet mi tehát csak a marxí társadalombírálat nézőszögén át tekinthetjük. Egyik szerepét, amely a polgári író árútermelő szerepe, már tisztáztuk. Nézzük most ideológiai analizisét annak az írónak, akinél markánsabban senki sem fejezte ki magyar nyelven a polgári szellemiséget.

*

Nem azt kell gondolni a polgári szellem megnyilvánulásának, amit Józsi és egyéb műveiben adott. Molnár pestiességét már annyiszor bizonygatták, hogy szinte közhellyé lesz az emlegetése. Molnárban több van ama bizonyos esprit-nél. Őbenne észlelhető a burzsoázia mindama erkölcsi és világszemléleti ellentmondása, amely a harmadik rendet végigkíséri történelmi szereplésén. Az egykor feltörő burzsoázia, amely hősi korszakában hadat üzent az egyháznak és állandóan ingadozott az istentagadás és istenhívés között, hogy végül is az egyházban találja meg társadalmi rendjének ideológiai támaszát, — ez az ideológiai bizonytalanság tükröződik Molnár írásaiban. Kétség sem fér ahhoz, hogy Molnár nem a hajdani burzsoázia ideológiáját tükrözteti, hanem a maiért. A valószerűtlenségekbe hajló írói fantázia, az egyházi miszticizmusba való elkeveredés régi sajátosságai Molnárnak. Már az őrdögi gondolat testamentumi gyökereken táplálkozik és a vallási képzelgések hatóereje sodorja írói fantáziáját a Liliomon, vagy akár

az Égi és földi szerelmen át a meny és a föld, az irrealitás és a valóság költészetébe. Nyilvánvaló, hogy csak igazi költő tudja az efajta költészetnek olyan őszintének ható látszatát adni, mint Molnár. De vajjon a vallási ideológiák különbözőségében mennyi a tényleges őszinteség a katolikus miszticizmus molnári istápolásában? Nyilván a költői átélés több itt a költő egyéni nézeténél. Hiszen Molnár nem szakadt el a judaizmustól. De elszántan akarja szolgálni az uralkodó felfogást. A zsidó író ujrakölti az újtestamentum világát. Legendát ír, krisztusi emlékeket ébreszt, halottat támaszt fel legujabb színdarabjában.² A Csoda a hegyek között több költői misztériumnál. Ez a judaizmus emlőin feltáplált író kapitulációja az egyházi szellemkör előtt. A polgár vallomása arról, hogy az egyházi hatalom nélkül a földön, ebben a társadalomban nincs osztatlan igazság. Igazságot csak az egyház szolgáltat. Hogy mennyire őszinte Molnárnak ez a nézete, azt firtatni tulajdonképpen fölösleges. Az árupiacon nincs lelkiismereti kérdés. Ám az író analízise felszínre dobja a lelki ellentéteket és ahogy az egész társadalom a hitbéli kérdések problémáját vajudja, úgy Molnárból is előtér a racionalista gondolkodó. Molnár Ferenc menybemenetele nem megy olyan simán. A Zenélő Angyalban már a zsidó szemléli benne a templomi freskókat. Az égi angyalon eltűnődik és arra az élő és földi hajadonra gondol, akiről ezt a festő mintázhatta. A festő modelljére gondol, aki most angyal a velencei templomhajójában.

Molnár Ferenc világszemléleti bázisa a bibliai ideológián épül. Ez a látszólag léha és frivol író, hatóeszközei közül ép' úgy nem tudja nélkülözni a vallási miszticizmust, mint az a társadalom, amelyben él.

*

Az olvasók gyakran tűnődnek azon, hogy mennyire elfajult az a Molnár, aki valamikor a Szentolvajokat írta, ezt a kis munkát, amelyben még megállások nélkül engedett utat szociális szemléletének és ahol a szociális szemlélet terén a legmesszebb jutott. Itt beszél arról a nagy följungásról. „ami léssen, ha fölszabadulnak a lelkek mind-ama rengeteg súlyok alól, amiket a tulajdon szentsége rak a mi életünkre.“ A Zenélő Angyalban látszólag már csak egy villanásnyi él ebből a régi Molnárból. Az olvasó úgy érzi, mintha valami ellenállhatatlan erő hajtaná az író egy kimondható emberi felismerés felé. Egy szó felé, amelybe annyi minden elfér és mégse bánt senkit. Molnár három figurát mozgat, a méltóságos úr lányát, egy ápolónőt és a bankfiút. És a méltóságos úr lánya hiába törekszik a fiúért, az az ápolónőhöz ragaszkodik. „Ó, a szegények milyen könnyen megértik egymást“, valami ilyesfélét suttog maga elé a hősnő, megütvén egy végtelen messzeségbe elrengő hangot, amelyben összesűrűsödik holmi tétova gondolat a ninestelenek szolidaritásáról. Talán egy mondat, talán kettő az, amit Molnár itt elejt a dolgozó emberekről, de ez hangjában, körülményeiben csak azt a világot érzékelteti, amelyben Molnár maga is él, ahol a „szegény gazdagok“ elmélete oly könnyű vigasz a „gazdag szegényeknek.“ Molnár, aki az osztályhelyzeteket a hálószoba hangulatokon át érzékelteti, rezignáltan gondol a proletárszerelemekre, ahol oly könnyű a nő és a férfi sorsa, mert hisz a szegénységben nincsenek válaszfalak. Egy lépés már csak ettől egy molnári proletárregény, amely elzenghetné a proletársors boldogságát, mert az ágyrajárók válaszfal nélkül alszanak és a fiú könnyen a lányhoz

találhat.

Ha Molnár írásainak szociális tartalmát nézzük és az író társadalomszemléletének grafikonját igyekszünk megrajzolni, úgy Az éhes város című regényétől — amely már annakidején nagyobb figyelmet keltett — a legutolsóig, sajátosságosan nyugtalan láztábláját kapjuk az írói lelkiismeret alakulásának. Az éhes város a századvégi fővárosnak olykor szinte könyörtelen, de nagy erővel és sötét színekkel megfestett képe. Ez a viszonylagos szociális tisztánlátás és kritikai szemlélet sehol nem tér többé így vissza Molnárnál. A könyv megírásának ideje a „virágzó kapitalizmus” korszakába esik, amikor a burzsoázia még nem bélyőzte meg feltörekvési idejéből megmaradt lelkiismereti szabadságát. Amikor még helyet adott a társadalmi önkritikának, mert fejlődési képességét még ösztönösen érezte. A múlt évek nyomán, úgy, ahogy elveszti biztonságát a kapitalista termelés, a polgárság mind kevésbé bírja el a társadalombírálatot; a burzsoázia lassan elveszti hajdani forradalmiságának minden maradékát és elülededik rajta az a konzervativizmus, amelyben egyedüli biztosítékát látja fennmaradásának.

1907-ben jelenteti meg Molnár a Pál uccai fiukat. Szeretettel rajzolja meg ebben a regényében a grundokra szorult ferencvárosi proletárgyerekek életét és Nemesekben, a kis házmesterfiúban a kollektivitás hősiességét mutatja be, de bizony a valóság mégis csak elsikkad már ebben a regényében. Igaz, hogy a proletárgyerekek élete a grundokon telik el, de vajjon mindig játékokban és nem szenvedésben-e? 1909-ben írja meg legkülönb. alkotását a Liliomot. A ligeti hintáslegény és a szerelmes kiscseléd története ez. Ebben a darabban a csavargó a társadalommal ütközik össze, de ő, 1909-et írunk, (egy évvel mindössze azután, hogy véres tüntetések zajlottak le a választójogért) amikor tulságosan kényesek már a szociális problémák — és a konfliktus viccekben merül el. Molnár a burzsoáziával együtt önfelédten szórakozni igyekszik és nem utolsó sorban el akarja terelni a figyelmet arról, ami a társadalom mélyén erjed és forr. Mire a szociális forradalmak korszaka elérkezik, Molnár írói lelkiismerete a mélypontra zuhan. Nem akarja többé tudomásul venni a valóságot.

*

Beszéljünk még Molnár Ferencről, mint a burzsoá írók típusáról. Reichenthal Ferencnek, a nagyszerű csehszlovákiai proletárfestőnek van egy hatalmas albuma, amely illusztráció Alexander Blok 12 című felejthetetlen elbeszélő költeményéhez. Blok a költemény egyik helyén a polgári költőről ír, aki hivatásának magaslatán trónol, líráját zengi és nem veszi észre, hogy körötte a világ lángokban áll. Reichenthal ezt a költőt rajzolta meg könyörtelen ceruzájával. A költő szemén monokli, kezében papír meg toll és úgy lebeg a feldúlt társadalom fölött, elalélva álmaiban, mint aki nem ebbe a szenvedő, verkedő, nyugtalan és gyöttrődő világba való.

Molnár Ferenc alakja ezt a költőt idézi elénk. Távol áll tőlünk a kiesinyes csipkelődés, nem gyengéd célzás ez a monoklira. Molnár monoklija előttünk ép' úgy nem lehet guny tárgya, mint Ghandi lepedője, vagy Balbó szakála. Molnárbán mi azt az író-t látjuk, aki elvonatkozottan manapi életünktől nem is elefántesonttoronyban, hanem az uralkodó osztály napfényes világában él tollal és papírral kezében. És amit mond, mindaz egy más világból való, nem onnan, ahol a koránkelés, munka, munkanélküliség, nélkülözés és éhezés jelenti az életet. Igen, ahol az éhezés épp úgy napirenden van, mint Molnár í-

lágában az öt fogás. Itt van ez az új regény, a Zenélő Angyal, egy fiatal szerelem regénye, ahogy Molnár jelöli. Lehet, hogy a finom pesti társaságban ez fel sem tűnik, de a széles olvasótömegek aligha úgy faldják, mint a szerelem regényét. Hamarabb csámcsognak fölötte, mint egy olyan étlap fölött, amit dűsfantáziájú ingyenmester állított össze. Legyen szabad, bármennyire is inyesiklandó és hiú képzeteket keltő, beszélünk arról, amiről Molnár ír a fiatal szerelem regényében. Micsoda szakértelemmel szól a vörös borról, rántott csirkéről és vaddisznópecsenyéről! Szerinte a vaddisznót vörös borban kell megfőzni. Tudja, hogy a frissen vágott csirke kirántva az izületeknél enyhén vérzik. Hogy a friss saláta túl csipős. Hogy a libamáját aludtejben kell eltenni éjszakára. Hogy a fehér málna illatosabb és finomabb, mint a vörös málna. Hogy egy szakácsné úgy fogja fel a szerepét, mint egy színésző Stuart Máriát. Hogy a legjobb borokat Horváth Nándor szállította Pestről. Hogy ebéd előtt jégbehűtött vermut remek étvágygerjesztő. Vacsora után ajánlatos a Mumm. Miniszterelnöknek parádi vízzel. Hotelbarban délelőtt egy korty Martini-dry, hölgyeknek édes olasz vermut. Hohó, az olasz borok! Szókék és feketepirosak, amelyekről kétszázéves dalok szólnak. És ó, felejthetetlen vidéki vacsorák, ahol uri gesztus étékfogyasztás után a máglyába rakott illatos, aranyszínű piritóskenyér: se puha, se kemény, se vastag, se vékony, se nyers, se odaégett, igazi szakácsremek. No de el Velencébe, ahol az úr hölgyével mazagránt iszik. Caffé in ghiaccio. Feketekávé, sok jéggel. Hőségben forró feketét. Mindent a maga idejében és szakértelemmel. A gorgonzolasajtot úgy kell vajjal összekeverni, hogy az ember egy pár csöpp Worcestershie szószt kever bele. Az ósvelencei tetülevesről, a zuppa di peocè-ről sem szabad elfeledkezni. És a halspecialitásról, a passariniról, amely ósvelencei módon hagymás mazsolával van töltve. Vagy a fekete sepolina halászléről, amely tudvalevőleg tinta-halból készül és a saját tintájától fekete.

Molnár azt írja ebben a könyvében, hogy aki már ételt komponál, az nem lehet fiatal ember. Lám, lám, a Liliom szerzője csakugyan megöregedett. Még tájleírásaiban is az ingyenmester rezonál: „...tehergályák usznak ezekben... teli liszteszákak dagadnak egymásra... most szembe jön egy, millió kék szódavizes üveggel... salátahegyek... békés déli esőnd... libák usznak a szigetre... a bódék előtt.. spárgaszárazakra felfutó bab...“

Talán ha kannibál lenne Molnár Ferenc, akkor venné csak észre az — embert.

Igy szeretettel belefelejtkezik a konyhaköltészetbe. És hasonlatai is étlapra emlékeztetnek: „Apa két kézzel szorongatja Aurél kezét, meleg s a n d w i c h-kézfogással.

Molnár Ferenc, ez a nagy talentumú író átvette Brillant Savarin szerepét a magyar irodalomban. Ha korszerűtlenül is, de tökéletes szakácsi és írói! művészettel, ez igaz. Am lehet, hogy a polgárság írója számára ez a korszerű. Hiszen Molnár a polgári író típusa és így nem egyedülálló jelenség karakterében, csupán csak tehetségében.

*

- Tehát mégis Molnár a legelső?
- Mint polgári író, igen. Feltétlenül.

¹ Atheneum kiadás, Budapest, 1933. — ² Ismertetését lásd a Korunk múlt évi szeptemberi számában.